

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.6.20>

МАЙКА М.Б., ЗАЙШЛА Р.А., ПУЗЯК Х.В.

**ЗНАЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД**

**THE SIGNIFICANCE OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES
IN THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO A FAIR TRIAL**

У даній статті проаналізовано значення правоохоронних органів в процесі реалізації права на справедливий суд. Метою даного дослідження є комплексний аналіз ролі правоохоронних органів у процесі реалізації права на справедливий суд, яке гарантується як національним, так і міжнародним законодавством. Дослідження спрямоване на вивчення основних аспектів участі правоохоронних органів на різних стадіях кримінального процесу, а також їхнього впливу на забезпечення дотримання стандартів справедливого судочинства.

У роботі використано наступні наукові методи дослідження: діалектичний, герменевтичний, аналізу та синтезу, дедукції, системного аналізу, правових аксіом, формально-догматичний. У ході аналізу застосовувались положення нормативно-правових актів, наукові праці сучасних вчених, практика Європейського суду з прав людини, що дозволяє всебічно оцінити правові аспекти діяльності правоохоронних органів у контексті дотримання прав людини.

Наукова новизна роботи полягає в системному підході до вивчення значення правоохоронних органів у забезпеченні права на справедливий суд через аналіз елементів справедливого судочинства. У даній роботі визначено ключову роль правоохоронних органів на стадії досудового розслідування та в ході судового розгляду. Зокрема, досліджено функції прокурора, органів Національної поліції та інших правоохоронних органів у контексті забезпечення дотримання принципів публічності, законності, розумних строків та захисту прав учасників судового процесу.

Правоохоронні органи займають провідну роль у гарантуванні права на справедливий суд, виконуючи функції забезпечення законності на всіх стадіях кримінального процесу. Прокурор забезпечує дотримання правомірності досудового розслідування та підтримує державне обвинувачення під час судового розгляду, сприяючи відкритості судового процесу. Органи Національної поліції забезпечують виконання судових рішень та дотримання розумних строків. Діяльність правоохоронних органів спрямована на забезпечення справедливості судочинства відповідно до міжнародних стандартів і національного законодавства, що гарантує дотримання прав людини і сприяє зміцненню верховенства права в Україні.

Ключові слова: *право на справедливий суд, правоохоронні органи, незалежність, законність, публічність.*

The article analyzes the importance of law enforcement agencies in the process of implementing the right to a fair trial. The purpose of this study is a comprehensive analysis of the role of law enforcement agencies in the process of implementing the right to a fair trial, which is guaranteed by both national and international legislation. The study is aimed at studying the main aspects of the participation of law enforcement agencies at different stages of the criminal process, as well as their impact on ensuring compliance with fair trial standards.

The following scientific research methods were used in the work: dialectical, hermeneutic, analysis and synthesis, deduction, system analysis, legal axioms, formal-dogmatic. The analysis used the provisions of regulatory legal acts, scientific works of

© МАЙКА М.Б. – адвокат, кандидат юридичних наук, викладач (Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола)

© ЗАЙШЛА Р.А. – студентка, здобувач освітнього ступеню «Фаховий молодший бакалавр» (Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола)

© ПУЗЯК Х.В. – юрисконсульт (Галицький фаховий коледж імені В'ячеслава Чорновола)

modern scientists, the practice of the European Court of Human Rights, which allows a comprehensive assessment of the legal aspects of the activities of law enforcement agencies in the context of compliance with human rights.

The scientific novelty of the work lies in the systematic approach to studying the importance of law enforcement agencies in ensuring the right to a fair trial through the analysis of the elements of fair trial. This paper identifies the key role of law enforcement agencies at the pre-trial investigation stage and during the trial. In particular, it examines the functions of the prosecutor, police and other law enforcement agencies in the context of ensuring compliance with the principles of publicity, legality, reasonable deadlines and protection of the rights of participants in the trial.

Law enforcement agencies play a leading role in guaranteeing the right to a fair trial, performing the functions of ensuring legality at all stages of the criminal process. The prosecutor ensures compliance with the legality of the pre-trial investigation and supports the state prosecution during the trial, contributing to the openness of the trial. The National Police ensure the execution of court decisions and compliance with reasonable deadlines. The activities of law enforcement agencies are aimed at ensuring the fairness of the trial in accordance with international standards and national legislation, which guarantees respect for human rights and contributes to strengthening the rule of law in Ukraine.

Key words: *right to a fair trial, law enforcement agencies, independence, legality, publicity.*

Вступ. Ратифікуючи Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватись європейських стандартів у сфері прав людини, зокрема права на справедливий суд, визначення якого закріплено у статті 6 Конвенції. Не менш важливим є закріплення даного права в Основному Законі нашої держави, саме тому ст. 55 Конституція України гарантовано кожній особі можливість звертатись до суду за захистом та поновленням свого порушеного права, а також, після використання всіх національних юридичних способів захисту, звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи організацій, членом яких є Україна [1].

У даному контексті реалізація права на справедливий суд на національному рівні є ключовою, як для виконання міжнародних зобов'язань, так і для формування у суспільстві впевненості у справедливості судочинства. Дослідження значення та ролі правоохоронних органів в процесі реалізації права на справедливий суд сприятиме розвитку сучасного правового суспільства, здійсненню справедливого судочинства та виконанню міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в проведенні комплексного дослідження значення правоохоронних органів в процесі реалізації права на справедливий суд.

Значення правоохоронних органів під час реалізації права на справедливий суд досліджували наступні вчені та науковці сучасності: Діденко Є. В., Бойко О. В., Прокопенко О. Б., Калужна О. М., Кузьменко К. О. Для розв'язання поставлених завдань, авторами використано наступні методи дослідження: діалектичний, герменевтичний, аналізу та синтезу, дедукції, системного аналізу, правових аксіом, формально-догматичний.

Результати дослідження. Право особи на справедливий суд є одним із фундаментальних прав людини, яке гарантовано ст. 55 Конституції України (далі – КУ) та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція). У ст. 6 ЄКПЛ формально визначена сукупність елементів права на справедливий суд, до яких входить: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи, належну (справедливу) судову процедуру, публічний судовий розгляд, розумний строк судового розгляду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [2]. Через призму елементів права на справедливий суд, визначених у ст. 6 ЄКПЛ проведено дане дослідження значення правоохоронних органів в процесі реалізації права на справедливий суд.

У законодавстві України відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би визначав поняття та перелік правоохоронних органів. На думку Тація В., через широке тлумачення правоохоронної функції до правоохоронних органів відносяться майже всі органи виконавчої влади, які в тій чи іншій мірі виконують правоохоронні функції або здійснюють опосередковану правоохоронну діяльність [3].

Із системного аналізу ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» випливає, що до системи правоохоронних органів входять: органи

прокуратури, Національної поліції України, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи та установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4].

На основі вище наведеного, вважаємо за необхідне викласти у наступній редакції термін «правоохоронні органи» – це державні установи, які діють в системі органів державної влади й виконують державні функції в різних сферах внутрішньої та зовнішньої діяльності держави, основне завдання яких полягає в забезпеченні законності, захисту прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, боротьбі з кримінальними та іншими правопорушеннями.

Зазначений вище перелік правоохоронних органів можна зіставити з елементами права на справедливий суд, які визначені у ст. 6 ЄКПЛ для аналізу та визначення значення та впливу правоохоронних органів на забезпечення права на справедливий суд.

Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Відповідно до ч. 1 ст. 36 Кримінального процесуального Кодексу України (далі – КПК України), прокурор під час здійснення своїх повноважень є самостійним у своїй процесуальній діяльності. Втручання в діяльність прокурора осіб, які не мають наданих на те законом повноважень забороняється. Частиною 2 статті 36 КПК України визначено перелік повноважень прокурора [5].

Підтримуючи державне обвинувачення, прокурор забезпечує принцип публічності, який підкреслює владно-організаційну діяльність посадових осіб у кримінальному провадженні. Відповідно до норм чинного КПК винятком з принципу публічності є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення [6]. Відповідно до ч. 1 ст. 340 КПК прокурор має право та водночас обов'язок відмовитися від підтримки державного обвинувачення в суді лише на підставі результатів судового розгляду, якщо він дійде до переконання, що висунуте обвинувачення не знаходить підтвердження у перевірених судом доказах.

Кахновець С. О. зазначив, що під час підготовки до підготовчого судового засідання прокурор на етапі досудового розслідування вирішує питання про форму закінчення досудового розслідування. Повноваження прокурора на етапі завершення досудового розслідування та на стадії підготовчого провадження тісно взаємопов'язані між собою, а підготовче судове засідання зумовлює негайне прийняття процесуальних рішень прокурором [7, с. 186].

Також, прокурор на стадії підготовчого судового засідання наділений повноваженням укласти угоду про визнання винуватості, оскільки остання може бути укладена лише за ініціативою прокурора або обвинуваченого. Крім того, прокурор може змінити державне обвинувачення або його обсяг у випадку встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення.

Прокурор в окремих випадках наділений правом ініціювати судовий процес, зокрема пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, похилий вік, недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом, оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК. Прокурори спеціалізованої антикорупційної прокуратури уповноважені звертатись до Вищого антикорупційного суду із позовом про визнання необґрунтованими активів. Стислі строки розгляду даних справ та специфічний предмет доказування можуть бути предметом наступних наукових розробок у контексті реалізації права на справедливий суд.

Україна досить стрімко переводить засоби комунікації у цифрову, електронну та інформаційну форму. Учасники судового засідання частіше подають клопотання про проведення судових засідань у режимі відеоконференції у приміщенні суду за місцем знаходження учасника справи, у приміщенні слідчого ізолятора або за допомогою власного обладнання. Також, учасники справи можуть звертатися з процесуальними документами до суду шляхом направлення їх на офіційну електронну адресу суду з обов'язковим скріпленням їх власним електронним цифровим підписом або за допомогою системи «Електронний суд» [8, 9].

Отже, прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку та до завершення, виступає гарантом законності та забезпечує додержання процесуальних гарантій, які передбачені законом. Ефективна робота прокурора є необхідною для виконання завдань кримінального провадження, забезпечення дотримання принципу верховенства права, визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності, безпеки найвищою соціальною цінністю, законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності.

Відповідно до ст. 39 КПК керівники органу досудового розслідування та дізнання зобов'язані здійснювати контроль за дотриманням вимог чинного законодавства під час здійснення досудового розслідування, вживати всіх необхідних заходів для усунення порушень слідчого та дізнавача, забезпечуючи відповідність дій слідства та дізнання чинним правовим нормам, реалізуючи принцип законності. Таким чином, як керівник органу досудового розслідування, так і керівник органу дізнання відіграють ключову роль у забезпеченні законності та належного здійснення досудового розслідування [5, 10 с. 137].

Із системного аналізу повноважень керівника органу досудового розслідування випливає що останній здійснює не лише організаційні повноваження, а й контрольні, процесуальна діяльність керівника органу досудового розслідування забезпечує умови для ефективної роботи підлеглих та жорсткий контроль за дотриманням ними вимог чинного законодавства, що сприяє забезпеченню дотримання прав та свобод громадян.

Статтею 28 КПК закріплено, що кожна процесуальна дія або процесуальне рішення під час кримінального провадження повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Прокурор, слідчий суддя, суд забезпечують проведення досудового розслідування у розумні строки.

Статтею 308 КПК гарантовано право учасників кримінального провадження та іншим особам, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування, а службові особи, які винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом.

Принцип розумних строків, також, закріплено у ч. 1 ст. 6 цієї Конвенції, відповідно до якої кожна особа, проти якої висунуто кримінальне обвинувачення, має право на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [2].

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначає, що у кримінальних справах «розумний строк» розпочинається з моменту пред'явлення особі обвинувачення, що може відбутись як до моменту розгляду справи в суді, так і з дня арешту, дня, коли відповідна особа була офіційно повідомлена, що проти неї висунуто обвинувачення у справі, або з дня, коли було розпочато попереднє слідство. ЄСПЛ в рішенні «Меріт проти України» зазначив, що «обвинувачення» відповідно до положень статті 6 Конвенції може бути визначено як «офіційне повідомлення, надане особі уповноваженими представниками влади, в підтвердження того, що вона вчинила злочин», визначення, яке також відповідає критерію, що «ситуація (підозрюваного) суттєво погіршилась» [11].

Здійснення слідчих (розшукових) та процесуальних дій працівниками органів досудового розслідування у строки, встановлені чинним законодавством, безпосередньо впливає на дотримання принципу розумних строків та здійснення ефективного досудового розслідування кримінального провадження.

Прокурор зобов'язаний забезпечити учасникам судового провадження доступ до матеріалів, отриманих у результаті проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій, які були здійснені на підставі доручення суду, в порядку ст. 290 КПК України. В даному контексті, обов'язок дотримання розумних строків в кримінальному провадженні покладається, також, на прокурора.

На відповідні підрозділи органів Національної поліції, Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Національне антикорупційне бюро України або Державне бюро розслідувань може бути покладено виконання ухвали про здійснення приводу. Службові особи зазначених правоохоронних органів зобов'язані оголосити зміст ухвали особі, щодо якої вона застосовується, та супроводжувати особу до місця виклику, яке зазначено в ухвалі [5].

Презумпція невинуватості – це об'єктивне правове положення, звернене до всіх громадян, посадових осіб, державних і громадських організацій, до громадської думки в цілому, який закріплено у ст. 62 Конституції України. У силу принципу презумпції невинуватості всі сумніви щодо події порушення та винності особи, що притягується до відповідальності, тлумачаться на її користь. Недоведені подія та вина особи мають бути прирівняні до доведеної невинуватості цієї особи.

Здійснюючи досудове розслідування кримінального провадження органи досудового розслідування зобов'язані вживати заходів щодо гарантування презумпції невинуватості особі, стосовно якої таке розслідування здійснюється, що насамперед виражається у тому, що службові особи повинні збирати та приєднувати до матеріалів провадження докази, які свідчать не лише про вину особі у вчиненні правопорушення, але ті, які будуть доказувати протилежне, зазначати у процесуальних документах, що особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні правопорушення, а не що особа вчинила дане правопорушення.

Національна поліція, Служба безпеки України та центральний орган виконавчої влади, який здійснює управління у сфері виконання покарань відповідають за виконання завдань щодо

забезпечення безпеки учасників кримінального провадження та їх близьких відповідають та зобов'язані забезпечити належний рівень захисту осіб, особливо в умовах підвищеного ризику для їхнього життя, здоров'я або майнових інтересів, з огляду на специфіку справи. Фізичний захист та зміна місця проживання є комплексом заходів, які спрямовані на мінімізацію можливих загроз [12]. Зазначений механізм контролю виступає гарантом недоторканності прав учасників кримінального судочинства, сприяючи реалізації принципу справедливості й забезпеченню їхнього захисту від можливих посягань з боку осіб, зацікавлених у результатах судового розгляду, що в свою чергу дає можливість реалізовувати принцип незалежності та справедливості судового процесу.

Також, під час проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій органи досудового розслідування зобов'язані забезпечити недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

Право ув'язненого мати доступ до правової допомоги є основоположною гарантією проти жорстокого поводження. Усі винятки, що стосуються реалізації цього права, мають бути чітко визначеними, а їхня дія має бути суворо обмежена в часі. Крім цього, прийняття національними судами за основу первинні показання особи, у яких вона зізналася в учиненні злочину, не підтвердивши їх іншими доказами, отриманими шляхом проведення подальших слідчих дій, що призвело до вчинення істотного порушення органами досудового розслідування права на справедливий суд [13].

Нестандартною є участь прокурора у справах про визнання необґрунтованими активів в контексті права на справедливий суд. Стислі строки розгляду даної категорії справ та специфічний предмет доказування можуть бути предметом наступних наукових розробок.

Висновки. За результатами проведеного дослідження формуємо наступні висновки:

- на законодавчому рівні не закріплено визначення терміну «правоохоронні органи» та перелік органів державної влади, які до них входять, у зв'язку із чим на основі проведеного дослідження пропонуємо закріпити на законодавчому рівні визначення терміну «правоохоронні органи» та перелік службових осіб органів державної влади, які входять до даних органів,
- прокурор виступає гарантом законності та забезпечує додержання процесуальних гарантій, які передбачені законом, здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку та до завершення, контролює виконання вироку суду та сприяє забезпеченню належного виконання покарання, вживає заходів для забезпечення виконання судових рішень у кримінальних провадженнях. Необхідною умовою для виконання завдань кримінального провадження, забезпечення дотримання принципу верховенства права, визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності, безпеки найвищою соціальною цінністю, законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності є ефективна робота прокурора.
- процесуальна діяльність керівника органу досудового розслідування, в свою чергу, забезпечує умови для ефективної роботи підлеглих та жорсткий контроль за виконанням ними вимог чинного законодавства, що сприяє забезпеченню дотримання прав та свобод громадян. Дотримання працівниками органів досудового розслідування принципів розумних строків та презумпції невинуватості безпосередньо впливає на реалізацію права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/conv#top>.
2. Про захист прав і основоположних свобод людини. Європейська конвенція від 03.09.1953 року № 995_004. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top.
3. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів у контексті системних змін до Конституції України: *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 3-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varnyu_2012_4_3.
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-XII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3781-12>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 26.12.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Карабут Л. В. Принцип публічності у кримінальному процесі України: *монографія*. Луганськ. 2010. 166 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0408U001907>
7. Кахновець О. С. Угляд прокурора у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2021. 230 с. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jsui/handle/123456789/2870>.

8. Постанова ККС ВС від 03.05.2022 року по справі № 205/5252/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104282885>.

9. Maika M 'The Implementation of E-justice within the Framework of the Right to a Fair Trial in Ukraine: Problems and Prospects' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe (Scopus; WOS). URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000320>. https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1657101874.pdf/

10. Кулик М. Й., Первак В. В. Окремі дискусійні питання щодо повноважень керівника органу досудового розслідування у кримінальному провадженні: *матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції: Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*. 2023, С. 137–140. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kkp/2023/zbirnyk_konf_280423.pdf#page=138

11. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Меріт проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110#Text.

12. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ. Дата оновлення: 20.05.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3782-12>.

13. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Тихонов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b13.